

Навіщо дайни? Роздуми про “мініатюрну” фольклорну філософію життя латиського народу

Дайни: Латиські народні пісні / Упорядкував і переклав з латиської Юрій Садловський. – Львів: “Астролябія”, 2011. – 128 с.

Вокеанній культурно-інформаційній перенасиченості сучасної світової цивілізації народно-поетична стихія, з огляду на фактурну специфіку людської пам’яті, із кожним роком мала б усе міліти, занепадати, сказати б, “знешкоджуватися” як задавнене, консервативне джерело інформації, яке начебто не спроможне нічого нового додати до психоемоційного життеритму “постмодерної” людини. А проте спостерігаємо зовсім несподівану духовну “антицивілізаційну” аритмію: представники чи не кожного етносу у хвилини лірико-елегійної чи медитаційної задуми для розваги або й просто для самозаспокоєння чи відновлення душевної рівноваги підсвідомо апелюють до народної словесності – то вимережують словом казкові, легендарні або мемуарно-спогадові фабули, то вправляються у кмітливості, змагаючись у загадки-відгадки, скоромовки-абракадабри, прислів’я, приказки, примовки, а то й заспівають задушевну пісню. За такої лірико-філософської настроєвості із підсвідомості інколи прориваються такі глибинні знання й артефакти, про які, здавалося б, люди наче давно вже забули. І, мабуть, саме у хвилі таких психоемоційних напливів людина передумує-виспіває словами та інтонаційно-жестовими ефектами свою справжню людську сутність, переживання, тривогу, біль, надії. Мимоволі спадає на думку запитання, чи не за таких обставин і поставали перлини уснопоетичної словесності, що їх як найсвятіший спадок із покоління в покоління передавали одне одному люди.

У кожного народу із прадавнини склався свій життєвий ритм, погляд на дійсність, які зумовлювали своєрідні душевні вібрації, що згодом укладалися в настрої та інтонації пісень і мемуарно-легендарну подієвість народних оповідок. За браком часу для тривалого творчого зосередження із душі простолюду часто експромтом виливалися озвучені думки та спостереження, які поступово відшліфовувалися й набували поетично-афористичної та лірико-медитаційної викинченості в тексті, наче спонтанні відламки-окрушини прожитої та стократ передуманої дійсності. Народ підхоплював найбільш вправні з них і з часом доповнював чимраз новими й новими експромтними додатками, які, не засмічена цивілізаційними розмаїтостями людська пам’ять, легко “прописувала” у свою духовну партитуру і за кожної влучної нагоди видобувала, наче із банку даних, вкладаючи у колісць давно засвоєний текст уже свій досвід та емоційну, ритміко-інтонаційну настроєвість. Така спонтанно-експромтна, імпрровізаційна творчість різних народів подарувала світові мільйони різноманітних текстів, застережливих спостережень, лиховісних забобонів і заборон, що складають невичерпний масив вселюдської духовності.

Найвірогідніше дитям такої спонтанно-експромтної творчості є пісні-мініатюри, які у своєму “творчому доробку” має чи не кожен народ. Спадає на думку “мініатюрна” творчість японців – *хоку* і *хайку*, саміто-хамітських народів – в’язанки-цикли авторських і невідомого походження велемудро-філософських та лірико-легковажних *рубайів*, багатющий корпус *коломийок*, *придабашок* та *приспівок-ладканок* на весіллі чи за інших нагод в українців, польські *фрашки*, *краков’яки*, *польки*, російські *частушки*, словацькі *галікачки*, *каламайки*, болгарські *хоро*, сербські *коло*, чеські та словацькі *травниці* (“лугові пісні”) тощо. Аналогічну уснопоетичну й авторську мініатюрику легкома можемо віднайти і

в інших народів – німців, румунів, італійців, греків, французів, на американському та інших континентах. У такому контексті достеменно можемо стверджувати, що один із найбагатших корпусів мініатюрики належить латиському та литовському народам, які подарували світовій культурі мільйонні корпуси дайн. Популярність у Латвії та Литві цих народнопоетичних мініатюр може посперечатися із українськими коломиїками та мікрожанровими витворами інших уснословесних культур. Цікаво, що подібно до коломиїок в українській народнопоетичній практиці, дайни також майже витіснили із активного репертуару інші жанроутворення усної словесності. Можна робити припущення, що, вочевидь, як і в українців, у латиській усній традиції так склалося тому, що зазвичай мініатюрно-афористичний словесний текст дайни значно легше запам'ятати та зберегти в пам'яті, аніж більші за обсягом твори. До того ж чітка художня фактура мініатюри легше надається до експромтно-імпровізаційних маніпуляцій, переосмислень, тематико-сміслових інновацій тощо. Саме така сприятлива жанрова еластичність цілковито вмотивовує творчий “імумітет” дайн.

Нещодавно латиські дайни чи не вперше звучали українською мовою – у львівському видавництві “Астролябія” появилася друком книга “перекладів найпоказовіших зразків латиських народних дайн” (як читаємо в анотації) – “Дайни: Латиські народні пісні” в поетичній інтерпретації й упорядкуванні львівського знавця латвійської мови та культури Юрія Садловського. Чому вдаємося до твердження “чи не вперше”? Якщо задатися авантюрною метою і здійснити спонтанне опитування пересічних українців і навіть фахівців-філологів стосовно того, чи чули вони бодай щось про дайни, то підсумок такого імпровізованого “моніторингу”, найвірогідніше, підтвердить майже нульовий рівень знань із цього питання. Звісно, така ситуація аж ніяк не дискредитує українських інтелектуалів, а проте засвідчує, з огляду на територіальну близькість, парадоксальну взаємну віддаленість української і латиської культур. Думаю, результат аналогічного моніторингу із питань української культури в Латвії був би не більш обнадійливим.

Свого часу, як стверджує Ю. Ковалів, цікавився латиською культурою і перекладав *дайни* Д. Чередниченко¹. Мені особисто вперше поталанило почути про литовські та латиські пісні-дайни як унікальний народнопоетичний витвір від літературознавця, фольклориста, завідувача кафедри української фольклористики імена академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка, доцента І. Остапика ще на початку 1990-х років.

Доречі, якщо би пересічний українець захотів пошукати в довідкових книгах – в енциклопедіях, словниках тощо – інформацію про дайни, то, скажімо, у дванадцятитомній “Українській радянській енциклопедії”, “Словнику іншомовних слів”, “Українській літературній енциклопедії” (т. 2) та більшості доступних українських довідників підрадянського часу окремої статті про дайни годі знайти. Щасливий виняток – “Словник літературознавчих термінів” В. М. Лесина і О. С. Пулинця, в якому подано дві словникові статті “Дайна” і “Дайня”. “Дайною”, стверджують автори, називають “литовську ліричну пісню незалежно від її змісту, часу створення і характеру”; “давні за походженням, дайни відтворюють життя народу в різні епохи”². “Дайня”, читаємо нижче, “давня за походженням форма латиських народних пісень: звичайно чотиривірш хореїчного розміру з римами чи без них. У цих піснях знайшли відображення історія, побут і сімейне життя латиського народу”³. Як бачимо, першу україномовну словникову спробу окреслення уснословесних жанрів литовців і латишів подано свідомо із розрізняльним

¹ Див.: Літературознавча енциклопедія: у двох томах / Автор-укладач Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – Т. 1. – С. 255

² Лесин В. М., Пулинець О. С. Словник літературознавчих термінів / Вид. третє, перероб. і доп. – К.: “Рад. школа”, 1971. – С. 100.

³ Там само. – С. 100.

транскрибуванням і навіть із начебто неоднаковими характеристиками, проте принаймні загальникове уявлення про жанр (або на переконання авторів – жанри) читач отримує.

Таке ж “мовчазне ігнорування” гігантського корпусу латиських поетичних мініатюр спостерігаємо і в порадянській період. Так, у двох виданнях “Літературознавчого словника-довідника”, які вийшли у Видавничому центрі “Академія”, та у підручниках із теорії літератури інформації про латиські чи литовські дайни не подано. І якщо читач буде наполегливим, то за щасливого збігу обставин до його рук може потрапити “Лексикон загального та порівняльного літературознавства” (Чернівці: “Золоті литаври”, 2001) або двотомна “Літературознавча енциклопедія” Ю. Коваліва. У “Лексиконі...” А. Волков, мабуть, в унісон В. Лесину і О. Пулинцю, також подає два гасла “Дайна” і “Дайня”, розмежовуючи ці жанри між литовцями та латишами, хоча, по суті, логічного розмежування понять не здійснює. На його думку, *дайна* – “нац. своєрідний прадавн. жанр лит. нар. лір. пісні”, що відображає “різномантні явища нар. життя”, “виконуються переважно жінками, надто дівчатами, під час праці”. *Дайня*, читаємо далі, “національно своєрідний жанр латис. нар. пісні, що постає ще за часів язичництва і найактивніше функціонує упродовж XIII–XVIII ст. Відображують дав. вірування, родинні та сусп. відносини, працю в полі, на городі, іст. події, переважно боротьбу з ним. лицарями та колоністами. За формою – хорейчні або дактилічні чотиривірші з римами чи без рим...”⁴. На наш погляд, за змістом статті А. Волкова “Дайна” і “Дайня” мають компіляційний характер: таке враження, наче їх змонтовано із численних текстових фрагментів різних довідкових джерел, причому і з єдиного українського (В. Лесин і О. Пулинець), і з кількох російських.

Більш ґрунтовну інформацію про дайни можна почерпнути в “Літературознавчій енциклопедії” Ю. Коваліва, яка відзначається енциклопедичною точністю, доцільним лаконізмом і почасти глибокою, розважливою літературознавчою аргументованістю⁵. Однак, на жаль, подаючи дві назви “Дайна” і “Дайня”, словникові статті в Ю. Коваліва мало чим відрізняються від окреслень А. Волкова, додано хіба що орфоепічне їхнє оформлення та малосуттєві мікронюанси в характеристиках.

Отже, хоч-не-хоч, а українцєві доводиться йти на позички до російськомовних або ж польсько-, німецько-, англomовних довідкових видань. Загляньмо у “Краткую литературную энциклопедию” (у другому томі є історико-аналітична довідка А. Іонінаса), у “Поэтический словарь” А. Квятковського, “Словарь литературоведческих терминов” за редакцією Л. І. Тимофєєва та С. В. Тураєва тощо і натрапимо там або на лаконічні, або на більш ґрунтовні довідки про дайни. Звичайно, тут велику послугу нам може зробити і мережа Інтернет, але Google однаково запропонує здебільшого російськомовні матеріали.

Тож і для українця-інтелектуала, і для пересічного читача литовські та латиські народні пісні “дайни” завжди були і залишаються своєрідним “екзотом” або й узагалі невідомим артефактом світової культури. У такому ракурсі, на наш погляд, і потрібно сприймати факт видання в Україні об’ємної добірки латиських дайн, адже, як слушно інформує анотація, ці “українські переклади найпоказовіших зразків латиських народних дайн (...) вперше в такому обсязі стають доступними для української читаючої публіки”⁶. Справа з дайнами у перекладача була досить-таки копітка, адже, читаємо тут же в анотації, “із понад мільйонного корпусу коротеньких (переважно чотирирядкових) народних пісеньок вибрано оптимально стільки, щоб в українських читачів виторлося об’єктивне уявлення про народнопісенну творчість латиського народу”⁷.

⁴ Див.: Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: “Золоті литаври”, 2001. – С. 139.

⁵ Див.: Літературознавча енциклопедія... – Т. 1. – С. 255.

⁶ Див.: Дайни: Латиські народні пісні / Упорядкував і переклав з латиської Юрій Садловський. – Львів: “Астролябія”, 2011. – С. 4.

Ю. Садловський здійснив на правду титанічну працю, добираючи для художньої інтерпретації з неосяжного масиву окремі тексти дайн.

Книга латиських дайн українською мовою сприймається як цілісний художній витвір, що постав завдяки інтелектуальній співпраці творчого квартету Юрія Садловського, Кнута Скуенікса, Івана Лучука, Яніни Курсіте, а також завдяки етнографічній серії акварелей відомого латиського художника Ріхарда Заріньша і, звісно, видавництва.

Ця книга до найдрібніших мікродеталей конструктивно продумана і вишукано художньо оздоблена. Перекладач розподіляє дайни на численні тематичні цикли, окреслюючи їх недвозначними, прозорими титулами, що скидаються радше на прозаїзовані коментарі, як, скажімо: "Властивості непізнаних об'єктів природи та їхній взаємозв'язок в уяві давньої людини"; "Основні міфічні божества – Бог, Лайма (богиня долі) та Мара (богиня землі). Відображення їхньої активної співучасті у житті прадавніх латишів"; "Праця – основа життя, джерело матеріальних цінностей та творчості"; "Спостереження за людським життям"; етапи людського життя – "Молодість. Пісенні радості. Звичай. Цнотливість"; "Заручини. Одруження"; "Життя-буття подружжя"; "Під кінець життя (на той світ ідучи)" і "Сороміцькі дайни". Вдавшись до дещо прозаїчних назв розділів-циклів книги, перекладач дещо розвіює естетичний флер народнопоетичного тексту, наче в такий спосіб девальвує лірико-експромтну поетику латиських мініатюр. Можливо, перекладач понад усе ставив ознайомче-просвітницьку мету видання, а тому дещо легковажив деталями цілісного формату книги. Одночасно допускаємо, що такі прозаїзовані назви циклів дайн підказані першоджерелами, з яких брав тексти перекладач.

Незважаючи на такий прозаїчний "недогляд" у поетичній книзі, потрібно зацентрувати увагу на тематико-стильовому розмаїтті та життєво-філософській багатогранності дайн як жанру. Адже, за влучним спостереженням К. Скуенікса, "такого життєвого досвіду не набув жоден інший вид латиського фольклору", бо ж у дайні "живе історична та міфологічна пам'ять – ще з тих часів, коли Сонце було дівою"... "Там, – підсумовує автор "Передмови", – ми зустрічаємо весілля Сонця і Місяця, пантеон усіх богів: Бога як батька та господаря, богинь долі та життя – Лайму та Мару, Перконса (Перуна) зі своїми синами та Сонце зі своїми доньками. Але найбільше в дайнах буденного життя народу – скептицизму, оптимізму та гумору" (с. 5-6).

До честі перекладача зауважимо його прагнення якомога точніше передавати змістові мікронюанси, а також мікропоетичні особливості дайн – і ця риса якнайбільше нам підтверджує цінність цього видання. Ю. Садловський майже з арифметичною педантичністю відтворює анафорику, спаяну з риторично-гіперболізованими запитаннями, метафорично несподіваний образний ракурс, інтонує кожен рядок вірша асонансами й алітераціями, передаючи якнайточніше та якомога філігранніше кожен мікронюанс поетичної фактури латиських мініатюр, як-от:

Хто згадає всі пісні,
Хто слова промовить всі?
Хто ж то море переїде,
А хто дно його знайде? (с. 11)

В море я по гроші йшов,
В жмені ніс я свою душу;
Білі гроші були в морі,
Золота душа у мене (с. 33).

⁷ Див.: Дайни: Латиські народні пісні / Упорядкував і переклав з латиської Юрій Садловський. – Львів: "Астролябія", 2011. – С. 4. Далі, покликаючись на це видання, після цитати подаємо в дужках тільки сторінку книги.

Часто дайна прибирає схему загадки й відгадки, або відбиває настрої якоїсь метафізичної зажури щодо незвісності життєвої долі, висловлює осуд чи захоплення типовою життєвою ситуацією, яка наповнена енергетикою етичного дидактизму, повчального резюмування:

Хто ж це спить отам без сну,
Хто без ніг туди побіг?
Камінь спить собі без сну,
Це вода біжить без ніг (с. 9).

Всі свої місця я знаю,
Де родився і де вчився;
Та не знаю того місця,
Де лежатиму по смерті (с. 100).

Боже, дай померти так,
Як померли батько, мати:
Батько мій помер зі співом,
І зі співом вмерла мати (с. 36).

Краще б ще малим він вмер,
Той, що лупить свою жінку:
Мати раз би поридала,
Жінка ж все життя ридає (с. 90).

Інколи текст дайни наче заштовхує читача в глухий кут, інколи демонстративно епатує його, змушуючи відчутти контрверсійність життєвої ситуації, а інколи може видатися, що латиський народ свідомо закумуляував найкарколомніші несподіванки реальності засобами подиву гідної парадоксальності буття, як, скажімо, у такому зразку:

Бог радіє, люд жаліє,
Що кохаємося ми;
Будемо кохатись більше,
Нарід зовсім з глузду з'їде (с. 88).

Так можна дошукуватися без кінця поетикальних і змістових красот латиських дайн у перекладах Ю. Садловського. І на щастя, нарешті таку інтелектуально-естетичну одісею у поетичний світ дайн український читач має можливість здійснити україномовними текстами, а не за посередництвом мови близьких а чи далеких сусідів.

Бракує, щоправда, у книзі ґрунтовної історико-теоретичної перед- або післямови, бо, незважаючи на інформативну згущеність, більш ніж лаконічна "передмовка" латвійського поета, перекладача, літературознавця Кнутса Скуенікса та "післямовка" "Перлини народної творчості латишів" українського поета, перекладача, літературознавця І. Лучука не задовольняють інтелектуального очікування читача. Відсутність довідкового інструментарію та коментарів також дещо обмежують можливості використання матеріалу книги. Тому книгу дайн у перекладі Ю. Садловського варто, вочевидь, сприймати і як одну з перших ластівок у справі популяризації латиської народної культури в Україні.

Одночасно не хочу видатися надто скромним цнотливцем, але маю таку думку, що розділ "Сороміцькі дайни" дещо перенасичений модною на сьогодні пейоративною (лайливою) лексикою, незважаючи на можливості в українській мовній стихії пошукати більш цікаві відповідники та більш доцільно оздобити латиські "криптадії". Навіть адвокатура Кнутса Скуенікса (він написав спеціальний мікроступник до сороміцьких дайн) не узлагіднює цинізму окремих мініатюр. Адже поряд елегантної метафоричності, іронічної інакомовності, структурної загадковості та еротико-філософської розважливості життєвої мудрості численних сороміцьких дайн (як-от: "Допоможу я дівкам,

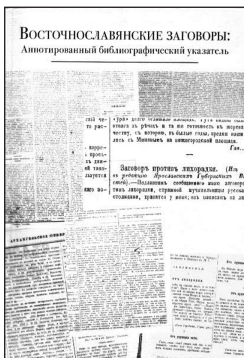
Обицяв я ще зі вчора: Аби сад троянд зірвати, Дам я свого стригуна" (с. 105); "Що за птах такий, до біса, В озеро вночі влетів? Дзьоб червоний, крила чорні, А під сподом кульки дві" (с. 113); "Що ти хочеш, старий пеню, Від моєї плетениці? Бородань ти й повно вошив, А вінок мій срібляний" (с. 114); "Мій коханий, дороженький, І пощо тобі дуби? Чи не вистачило меду З липи, що ти брав завжди" (с. 117); "Мати всякого навчила, Лиш одного не навчила; Змушена була сама Вчитись з парубком у ліжку"; "Парубче, ти на мені, Під тобою ж я лежу; З Богом розмовляю я, Ти ж у печко заглядаєш" (дві останні – с. 125)) – вульгарне, цинічне, брутально-лайливе слово, та ще й – непоодинокі – часто іншомовного походження, контекстуально уневажнює всю стилістико-поетикальну доладність тексту дайн, навіть з огляду на їхнє сороміцьке інтонування латиською мовою. Ось як, до прикладу, звульгаризовано пейоративним словом філігранно сконструйовані дайни: "Молодим завжди готова Дати, бо вони ще платять; А старим шкода давати, Ті ї...ть мене лиш в борє" (с. 112); "Для дівок це добре літо, Добре розцвіли троянди: Пелюстки до п...д подібні, А стеблини, мов х...ї" (с. 117); "Ось комар ї.. сестрицю, Аж гойдаються ліси; Я ж коли ї.. дівцию, Не ворухиться листочок" (с. 120). А проте, позаяк народнопоетичні криптадії також заслуговують на увагу дослідників, то перекладачева інтерпретація тексту стане принаймні орієнтиром у пізнаванні сороміцької легковажності іншого етносу. Адже український сороміцький фольклор – скоромовки, прислів'я і приказки, загадки, коломиyki, казки, перекази, анекдоти тощо, також ще чекають на свого наукового поцінувача, проникливого зухвальця-інтелектуала, який набереться відваги предствити на суд поважних учених ґрунтовне концептуальне осмислення феномену криптадії, або соромітчини, в усній словесності. Ця перекладна книга латиських дайн, а також видання криптадії за редакцією В. Гнатюка у першій чверті ХХ ст. і нещодавня книга "Бандурка: Українські сороміцькі пісні" (К.: Дніпро, 2001) стануть такому сміливцю за важливий науковий аргумент актуальної доцільності та новачіності дослідження соромітчини.

Отже, книга "Дайни. Латиські народні пісні" мала би стати знаковою інтелектуальною візитівкою для українців у налагодженні більш активної політичної та культурної співпраці з близьким за духовними пошуками, переживаннями і художніми вподобаннями прибалтійським народом. Адже мініатюрика латишів, позначена ауурою художньої несподіваності та виразної музично-поетикальної неповторності, посідає вагоме місце як унікальний феномен у фольклорній творчості людства.

Юрій ГОРБЛЯНСЬКИЙ

Нові книги

Восточнославянские заговоры: аннотированный библиографический указатель / Составители Т. А. Агапкина, А. Л. Топорков. – Москва: Пробел-2000, 2011. – 172 с.

Пропонований бібліографічний покажчик охоплює матеріали близько 340 джерел російською, українською та білоруською мовами, що опубліковані в період з 1830-х до 2010 р. До нього увійшли відомості про публікацію магічно-сакральних текстів зі спеціальних збірників, колекцій із видань регіонального і локального фольклору, газетної та журнальної періодики, слідчих справ про чарівництво, старовинних лікувальних і рукописних збірників змішаного складу. Покажчик складається з трьох частин, що присвячені відповідно російським, українським і білоруським замовлянням, де публікації розташовано за хронологічним принципом. Кожну з публікацій описано за вісьмома пунктами: назва джерела і повні бібліографічні відомості; загальна характеристика; місце і географія запису; час і хронологія запису; усні, рукописні чи змішані записи; функції та кількість текстів функціональних різновидів; загальна кількість творів; наявність обрядового контексту чи коментарів.